

Liisa Kunnas-Pusa

ISCH 2019 Tallinnassa – Arkeologi soluttautuu kulttuurihistoriaan

ISCH-konferenssi on vuodesta 2008 lähtien järjestetty maailman kulttuurihistorioitsijoiden vuosittainen tapaaminen, jonka taustaorganisaationa toimii The International Society for Cultural History (<http://www.culthist.net/>). Tänä vuonna konferenssi järjestettiin 26.–29.6.2019 Tallinnassa. Tallinnan yliopiston isännöimän konfe-

renssin teemana oli *Global Cultural History*. Tallinnan yliopistossa (Kuva 1) opetetaan kulttuurihistoriaan liittyen mm. historiaa, antropologiaa ja erilaisten kulttuurin osa-alueiden tutkimusta, ja yliopiston painopistealueisiin kuuluvat kulttuurienvälinen vuorovaikutus sekä median ja visuaalisen kulttuurin tutkimus.

Kuva 1. Tallinnan yliopiston päärakennus Terra valmistui vuonna 1938 ja on vanhin kampuksen rakennuksista. Kuva: L. Kunnas-Pusa.

Suomessa kulttuurihistoriaa voi opiskella tutkintoon johtavana pääaineena ainoastaan Turun yliopistossa. Lapin yliopistossa sitä voi opiskella sivuaineena. Kulttuurihistoria on tyypillisesti sellainen historia-aineiden osa-alue, jonka alle mahtuu varsin laaja kirjo erilaista tutkimusta. Tai kuten Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen verkkosivuilla (<https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/kulttuurihistoria>) määritellään: ”Kulttuurihistoria on sekä historiaa että kulttuuria tutkiva kansainvälinen tieteenala, jota kiinnostavat menneisyyden ihmisten ajattelutavat, elämisen arki ja tavat olla maailmassa”. Turkulaisten kulttuurihistorioitsijoiden erityisiin kiinnostuksenkohteisiin lukeutuvat mm. aikalaismuistojen, ajattelun ja tunteiden kulttuurihistoria, populaarikulttuuri, mediahistoria, sukupuolten historia, digitaalinen historia ja ympäristön tutkimus.

Kulttuurihistorian laaja-alaisuus näkyi myös konferenssikattauksessa, jonka sessioiden ja esitelmien aiheet vaihtelivat (mies)orjien kehojen erotisoinnista antiikkia kuvaavissa elokuvissa aina esperantonkielisiin toisen maailmansodan aikalaismuistoihin. Esitelmiä oli toivottu globaalin historian teeman mukaisesti erilaisista ylijärjestyksistä ja ”takertuneista” (*entangled*) aihepiireistä. Kulttuurihistoriaa toivottiin tarkasteltavan monikerroksellisenä prosessina, jossa historian tutkimuksen johtolangat vievät yli aikakausien, kulttuurien ja valtioiden rajojen.

Ensimmäisenä päivänä keskiviikkona konferenssin avasi Cambridgen yliopiston kulttuurihistorian emeritusprofessori Peter Burken plenaariluento *Globalizing the Renaissance: The Role of Jesuits*. Burkenkin esiintuoma ”globaali käänne” oli konferenssin teemana, ja samaa aihepiiriä sivusivat muutkin plenaariluennot sekä esitelmäkutsun mukaisesti myös useat sessiot. Globaali käänne on eräänlaista jatkumoa ”transnationaaliseksi käänteeksi”, josta historian tut-

kimuksessa on puhuttu jo vuosia. Arkeologiassa sen sijaan tuntuu edelleen olevan hyväksytympää tehdä tutkimusta, joka käsittelee kansallisvaltioiden sisälle rajattuja ilmiöitä, tai jossa ilmiöt väkisin rajataan sinne. Toki rajojen ylittämisen liiallinen korostaminen voi helposti johtaa siihen, että tutkimusaiheita sidotaan kansainvälisiin verkostoihin väkijäsen tai päälleliimatun oloisesti.

Ehdin paikalle vasta klo 16 alkanneeseen osuuteen ja menin seuraamaan sessiota *National Identity and History Politics 1*, jonka jatko-osa oli vuorossa seuraavana päivänä. Valitsin session siksi, että postdoc-tutkija Heta Aali Turun yliopistosta esitteli siellä uutta pseudohistoriaan keskittyvää projektia *Muinaiset kuningaskunnat ja Venäjän perustajat: Pseudohistoria ja historiapolitiikka 2000-luvun Suomessa*. Juuri käynnistyneessä Emil Aaltosen säätiön rahoittamassa kolmi-vuotisessa projektissa tutkitaan internetissä rehottavaa salaliittojen alakulttuuria, jossa vilisevät muinaiskuninkaat ja ruotsalaisten tukahduttama uljas suomalainen kansallinen (esi)historia. Projektin tavoitteena on selvittää näiden internetissä vuodesta toiseen kiertävien pseudohistoriallisten kertomusten alkuperää ja levintämekanismia ja tutkia niiden vaikutuksia 2000-luvun historiakulttuuriin. Hankkeen tulokset tulevat varmasti kiinnostamaan arkeologeja, ovathan erilaiset pseudohistorialliset teoriat säännöllisesti myös arkeologian harminä. Suomalaisen pseudoarkeologian kenttä on kuitenkin projektin tutkijoille vieras, joten he varmasti arvostavat vinkkejä kiinnostavista aiheeseen liittyvistä suomalaisista sivustoista tai keskusteluista.

Sessiossa kuultiin lisäksi kaksi muuta esitelmää, joista toinen käsittelee kansallisen identiteetin ilmenemismuotoja maailmannäyttelyiden maapaviljongeissa. Esimerkiksi Pariisin vuoden 1867 Exposition Universellessä paviljongit toivottiin rakennettavan tyylillä, joka kertoisi jotain edustamansa kansakunnan omasta,

autenttisesta kulttuurista. Toisen esitelmän aiheena olivat 1800-luvun kertomukset haaksirikkoisten pelastamisesta moraalin kulttuurihistorian valossa.

Torstaina kuuntelin heti aamulla plenaariluennon *Globalizing the Enlightenment: The Example of Brazil*, jonka piti Maria Lúcia Garcia Pallares-Burke Cambridgen yliopistosta. Aiemmin hän on toiminut professorina São Paulon yliopistossa Brasiliassa. Pallares-Burke toi esiin tutkimansa sanomalehti- ja kirjallisuusaineiston kautta sen, miten valistus ei ollut vain Eurooppaa koskeva idea tai liike. Eurooppalaisiin emämaihin tiiviissä kontekstuksessa ollut siirtomaiden sivistyneistö esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa tuotti paljon myös omaa valistusaatetta käsittelevää materiaaliaan. Valistuksen ideaalit tulivat siirtomaiden kulttuurissa kuitenkin esiin vasta viiveellä. Esimerkiksi brasilialaisen feministin, kääntäjän ja kirjailijan Nísia Florestan naisten, orjien ja alkuperäiskansojen oikeuksia ajava kirja *Direitos das mulheres e injustiça dos homens* ilmestyi 1832 tavoitteenaan olla ”brasilialainen versio” Mary Wollstonecraftin jo vuonna 1792 ilmestyneestä teoksesta *A Vindication of the Rights of Woman*.

Plenaariluennon jälkeen menin seuraamaan *Environmental Heritage and the Baltic Sea* -sessiota. Siinä suomalaiset tutkijat (Silja Laine Aalto-yliopistosta, Otto Latva Turun yliopistosta/Åbo Akademista ja Heta Lähdesmäki Turun yliopistosta) esittelivät Suomen Akatemian rahoittamaa monitieteistä tutkimusprojektia *Living with the Baltic Sea in a Changing Climate: Environmental Heritage and the Circulation of Knowledge*. Projektissa selvitetään Itämeren rannikoilla asuneiden ihmisten arjen kokemuksia meren äärellä elämisestä, heidän suhtautumistaan meriympäristön eliöihin sekä havaintojaan ilmastosta ja sään muutoksista. Lähteenä käytetään mm. 1800-luvun yksityisten ihmisten päiväkirjoja, joihin kirjoittajat ovat kirjanneet muistiin sää-

ja luontohavaintojaan. Eläinten suhteen mielenkiintoista on seurata esimerkiksi sanomalehtitekstien keskustelua punkeista ja tarkastella ns. punkkihysterian kasvua verrattuna punkkien todelliseen levinneisyyteen ja lukumäärään. *Living with the Baltic Sea* -projektin yhteydessä tehdään myös tapaustutkimusta Seilin saaresta ihmisten, eläinten ja luonnon kohtauspaikana kautta vuosisatojen, jossa kartoitetaan myös saaren arkeologista materiaalia.

Torstai-iltapäivän vietin edellisenä päivänä aloitetun *National Identity and History Politics* -session toisessa osassa. Sessiossa havaitsin tietääkseni konferenssin ainoan arkeologin oman sessioni puhujien lisäksi, Riina Riitel-Mürkin, joka puhui *rehielamu*-rakennuksen merkityksestä virolaiselle kansallistunteelle. Esitelmän perusteella käsitin, että kyseessä on jonkinlainen riiden ja savupirtin yhdistelmä. Kyseistä rakennustyyppiä pidetään Virossa 1000 vuotta vanhana ja eräänlaisena symbolina autenttiselle virolaiselle kansakulttuurille. Rakennuksen merkitystä korostettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, varsinkin Viron ensimmäisen itsenäisyyden aikana. Neuvostoliiton aikana taas kaikkea virolaisesta kulttuurista kertovaa yritettiin häivyttää esimerkiksi ulkoilmamuseoista ja perinnearkkitehtuuria käsittelevistä kirjoista.

Lisäksi sessiossa kuultiin esitelmät Luxemburgin kansallisesta identiteetistä ja historiapolitiikasta pienenä eurooppalaisena kansallisvaltiona, Japanin kommunistisen puolueen historiatulkintoista 1950-luvun sodanjälkeisessä Japanissa sekä Walter Scottin *Ivanhoe*-romaanin medialismin käytöstä englantilaisen identiteetin rakentamisessa.

Perjantaina en ollut paikalla aamupäivän sessioissa, mutta abstraktien perusteella kiinnostava olisi ollut ainakin *Medieval Global Histories* -sessio, jossa oli esitelmiä mm. erilaisten pelien leviämisestä keskiajan Euroopassa, Wienissä keskiajalla

järjestetystä hevoskilpailusta ”Scarlet Racesta” sekä keskiaikaisesta verkostoitumisesta Riiassa.

Iltapäivällä olin seuraamassa *Time and Other at the Early Modern Period* -sessiota. Menin sinne pääasiassa kuulakseni Saara Penttisen (Turun yliopisto) esitelmän hänen väitöskirja-aiheestaan, eli 1600-luvun kuriositeettikabineteista eräänlaisina virtuaalimatkailemisen välineinä. Penttinen käsitteli englantilaisia 1600-luvun yksityiskokoelmia kosmopolitanismin ja globaalin maailmankuvan ilmentyminä. Esitelmä sisälsi kiinnostavia huomioita 1500–1600-luvuilla tapahtuneen eurooppalaisen maailmankuvan laajenemisen ja keräilyharrastuksen ja kuriositeettikabinettien yleistymisen välisistä yhteyksistä: Maailmassa osoittautui olevan niin paljon ihmeellisiä ja näkemisen arvoisia asioita, että helpommin kuin matkustamalla, niitä pystyi havainnoimaan kerättyinä yhteen paikkaan ja järjestettynä tietyllä tavalla. Sama ajatushan on myös nykyisten museoiden taustalla: Miksi kierrellä vaivalloisesti kaikki maailman ihmeet, kun valikoituihin paloihin niistä voi tutustua yhdessä talossa? Nykyisenä ilmastonmuutoksen ja ”lentohäpeän” aikana tämän luulisi olevan ajankohtainen kysymys. Tosin fyysiset museokokoelmat ja esineet ovat ehkä korvautumassa virtuaalisilla kokoelmilla, jolloin maailman ihmeitä nähdäkseen ei tarvitse edes poistua kotoa.

Muutkin session esitelmät osoittautuivat kiinnostaviksi. Ne käsitelivät ajanmittauksen historiaa ja erilaisia näkökulmia ajan kulumisen käsitteeseen. En ollut koskaan tullut ajatelleeksi esimerkiksi ruuanlaitossa tarvittavaa tarkkaa ajanmittausta ja sitä, että ihmiset ovat kuitenkin onnistuneet laittamaan ruokaa ilman kelloja tai edes käsitystä ajan mittayksiköistä. Marco Storni Erfurtin yliopistosta oli tutkinut ajanmääreiden kehitystä 1600–1700-lukujen kemiallisissa teksteissä, kuten apteekkarien resepteissä. Hän oli huomannut,

miten lääkereseptit muistuttivat kieleltään ruokareseptejä (”Keitä kunnes kypsää”), ja esitti että ruuanlaitolla ja keittiössä tarvittavalla kemialla saattaa olla aiemmin ajateltua suurempi merkitys ajanmittaamisen ja -hahmottamisen sekä tiettyjen kemiallisten reaktioiden ymmärtämisen kehittymiselle.

Lauantaina osallistuin ainoastaan omaan iltapäiväsessioomme *Conceptual Cyclicality in Archaeological Thinking*. Minun lisäksi puhujina olivat arkeologian professori Visa Immonen (Turun yliopisto), tohtorikoulutettava Marko Marila (Helsingin yliopisto) ja tutkijatohtori Panu Savolainen (Turun yliopisto). Ideanamme oli ollut käsitellä erilaisia arkeologian teorian ja tutkimushistorian ilmiöitä ja ideoita syklisen toistuvuuden ja kulttuurihistoriallisen jatkuvuuden näkökulmasta. Sessiomme oli ainoa suoranaisesti arkeologiaa käsittelevä koko konferenssissa. Yllättäen paikalle oli jopa ilmestynyt useita kiinnostuneita, vaikka sekä session ajankohta viimeisten joukossa viimeisen päivän iltapäivällä, että paikka ylimmässä kerroksessa sokkeloisen käytävän varrella sijainneessa neuvotteluhuoneessa eivät olleet mitään varsinaisia vetovoimatekijöitä. Huoneemme ikkunasta olivat kuitenkin tarjolla varmaan koko konferenssin hienoimmat näköalat (Kuva 2).

Paneelikeskustelumme puheenjohtajana toiminut Marko Marila esiteli aluksi lyhyesti esitelmiamme punaista lankaa, eli arkeologian tutkimushistoriaa syklisenä kulttuurihistoriallisena prosessina, joka paitsi ulottuu tieteellisen arkeologian syntyä pidemmälle, myös kurkottaa menneisyyden lisäksi tulevaisuuteen. Menneisyys arkeologian tutkimuskohteena koostuu sirpaleisesta, sattumanvaraisesti säilyneestä aineistosta, jonka tulkinnessa spekulatiivisuudella on tärkeä osa.

Ensimmäisen esitelmän piti Visa Immonen aiheesta *Utopia as the Historical Driving Force of Archaeology*. Immonen muistutti Alain Schnappin huomiosta, että

arkeologinen mielenkiinto ei ole syntynyt kiinnostuksesta menneisyyteen, vaan tulevaisuuteen: Havahtumisesta siihen, että nykyhetki jättää tulevaisuudessa havaittavia merkkejä ja jälkiä, ja materiaalisen ympäristön muutoksilla on siten mahdollista lähettää viestejä ajassa eteenpäin. Tämän seurauksena on ymmärretty, että ympäristöstä voisi siis etsiä myös menneisyydessä jo lähetettyjä viestejä. Kansallisen menneisyyden rakentamisessa ja kulttuuriperinnön arvottamisessa pyritään usein keskittymään asioihin, jotka luovat menneisyydestä eräänlaisen utopian. Menneisyyden utopiaan liittyvät ihanteet, toiveet ja pelot heijastuvat sitten nykyisyyteen ja tulevaisuuteen.

Puhuin itse otsikolla *Nature and Culture Intertwined through the History of Archaeological Research*. Tarkastelin luonnon ja kulttuurin sekä barbarian ja sivistyksen kaltaisia dikotomioita arkeologisessa ajattelussa ja menneisyyden tulkinnoissa. Käsittelin myös syklisyyttä, jota on havaittavissa siinä, miten uudet luonnontieteel-

liset tutkimusmenetelmät ovat siirtäneet kulttuurisen muutoksen selitykset jälleen takaisin diffuusioon ja migraatioon: Muinais-DNA:n valtakaudella kuumimmat tutkimuskysymykset tuntuvat jälleen liittyvän muinaisten kansojen liikkeisiin, etnisiteettiin ja geneettiseen yhteyteen nyky populaatioihin.

Marko Marilan esitelmä *Speculation in the History of Archaeological Thinking* käsitteli arkeologian aaltoliikettä epistemologisen pessimismin ja epistemologisen optimismin välillä: Toisinaan siis vallalla on paradigma, jonka mukaan meidän on mahdollista rekonstruoida menneisyyden tapahtumia ja todellisuutta suurella tarkkuudella, toisinaan taas pessimistisempi näkökulma. Marilan mukaan tämä vastakkainasettelu on lopulta kuitenkin vain historiografinen tulkinta, sillä eri ”arkeologiat” jakavat saman pyrkimyksen väistellä menneisyyden vaikeaselitteisyyttä, vaikka hedelmällisempää olisi hyväksyä spekulatiivisuus arkeologian olennaiseksi ominaisuudeksi.

Kuva 2. Yliopiston Mare-rakennuksen ylimmästä kerroksesta näkyi rakennusten yli Tallinnan satama lähtevine ja saapuvine laivoineen. Kuva: L. Kunnas-Pusa.

Lopuksi Panu Savolainen tarkastelee raunioiden muuttuvaa merkitystä arkeologialle esitelmässään *Ruins and the Material Past(s)*. Antiikin raunioiden merkitys kehittyvälle antikvaariselle ”protoarkeologialle” 1500–1700-luvuilla on yleisesti tunnettua, kuten myös romantiikan ajan ihannoiti keskiaikaisia raunioituneita linnoja ja luostareja kohtaan. Rakennettu ympäristö (sisältäen myös esihistorialliset rakenteet) on menneisyyden materiaalisista jäänteistä ehkä koskettavin, sillä rauniot ovat siltoja menneisyyteen ja tulevaisuuteen, jotka ovat fyysisinä paikkoina olemassa samanaikaisesti kaikissa ajoissa (Kuva 3).

Mitä siis jäi päällimmäisenä mieleen tästä soluttautumisesta kulttuurihistorioitsijoiden joukkoon? Ehkä jäin miettimään sitä, miksi tietynlainen itsereflektiivi-

syys ja oman tieteenalan analysointi tuntuu suurelta osin puuttuvan arkeologiasta, ainakin verrattuna historian tutkimukseen. Historioitsijoiden lähes pakonomainen tarve tunnistaa tutkimushistoriastaan vähän väliä jotain ”käänteitä” (esimerkiksi kielellinen käänne, kokemuksellinen käänne, transnationaalinen käänne...) tuntuu arkeologista jopa huvittavalta. Se kuitenkin osoittaa historioitsijoiden tarkkailevan oman alansa trendejä osana yhteiskunnallista kontekstia, ja myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen objektina. Arkeologia on toki tutkijamäärältään historiaa paljon pienempi ala: Ehkä arkeologien aika menee perustutkimusta tehdessä, eikä tuolaiseen itsetutkiskeluun ja filosofointiin ole aikaa? Itse pidän sitä harmillisena, sillä oman tieteenalan historian tuntemus ja nykytilan tarkkailu liittyvät kiinteästi yh-

Kuva 3. Maiseman pysyvyyttä ja muutosta Itä-Helsingissä: Metro ohittamassa Kulosaaren pronssikautista röykkiötä. Claude Lévi-Straussin hengessä voisi sanoa, että ”rakenteilla on hyvä ajatella”. Kuva: L. Kunnas-Pusa.

teen. Omaa menneisyyttään tuntematon tai itsereflektioon kykenemätön ei useinkaan kykene kehittymään täyteen potentiaaliinsa, puhutaanpa sitten tieteestä, kansakunnista, ihmiskunnasta tai yksittäisistä henkilöistä.

Liisa Kunnas-Pusa on arkeologian tohtori-koulutettava Helsingin yliopistossa.
liisa.kunnas-pusa@helsinki.fi